

[0160]

WURDSNEUPERIJEN

18. *smel*.

Yn in stik fan 1707, dat oer in reis mei in jacht nei Follegeasterbrêge giet, hearre wy, hoe't guon lju fan kwizekwânsje har bûtendat in skoft mei fiskjen, sjitten en silen formeitsje. Aekfiskers, dy't dêrta woun wiene, moasten de netten foar harren yn 'e mar útsette. Foar dei en foar dage, sa seit de skriuwer, gyngen de hearen der al ôf, om de netten mei to fandeljen. En dan lêze wy yn r. 175-178:

dit diense dan allemoon oon moon,
mar net om bleij, nogh *smel*, nog foorn,
mar krijghen bærse ja as dompen,
in woll sa langh as poepe klompen. ¹⁾

Dy bearzen as 'dompen' wol ik it net oer ha - alleman kin mei in wurdboek wol útfine, hwat dat bitsjut -, mar âl oer it wurd *smel*, dat yn ien sike mei 'blei' en 'foarn' neamd wurdt. Dat wy hjir allyksa mei de namme fan in fisk to dwaen hawwe, stiet net yn bistân. Neffens my moatte wy dy lykslaen mei mhd. *smerl*, *smerle* f. 'Schmerling, Gründling' ²⁾, nhd. *Schmerle* f. ³⁾ Dêrnjonken komt in ôflieding mei it efterheaksel *-ing* foar, forlykje mhd. *smerlinc*, *-ges* m., nhd. *Schmerling* m., mnl. *smeerlinc* m. 'grondeling' ⁴⁾, nnl. *smeerling* m. ⁵⁾, nijdeensk *smerling* ⁶⁾, nijswedsk *smärling* ⁷⁾. Einlings bistie yn it Middelheechdútsk noch de foarm *smerlîn* o. mei de forlytsingsútgong *-în*.

Lyk as oan guon fan 'e boppeneamde omskriuwingen bliken docht, waerden de smel en it grintsje (= *Gobio fluviatilis*) wol meiinoar bitiisd. Wy sille nou earst útmeitsje moatte, hokker fisk oft mei de smel út 1707 bidoeld wêze kin.

1) A. Feitsma, Frysk út de 18de ieu I, Estrik XX, Grins 1957, s. 36.

2) M. Lexer, Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch, 28. Aufl., 1956, s. 200.

1) F. Kluge-A. Götze, Etymologisches Wb. der deutschen Sprache, 17. Aufl., 1957, s. 664.

2) J. Verdam, Middelnederlandsch woordenboek VII, 1912, kol. 1354.

3) J. Franck-N. v. Wijk, Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal, 1910, s. 625.

4) Hans Hvass, Fisk i farver, København 1957, s. 68 en 82.

7) E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok II, 1957, s. 1008.

As Latynske namme fan 'e Dútske *Schmerle* jowe Kluge-Götze *Cobitis barbatula* op, hwat forfêst in oanwizing is, dat er ta de 'modderkrûpers' heart. Hellet men nou boeken oer fisken derby, dan wurdt men gewaer, dat de biologen trije soarten ûnderskiede:

<i>Cobitis fossilis</i>	- Hollânsk: <i>grote modderkruiper</i> .
<i>Cobitis barbatula</i>	- Hollânsk: <i>langbaardige modderkruiper</i> of <i>bermpje</i> .
<i>Cobitis taenia</i>	- Hollânsk: <i>kleine modderkruiper</i> .

Yn ûndjippe, rêdrinnende wetterkes, sa sizze de hânboeken fierders, libbet de *Cobitis barbatula*, dat it hat net in bulte eigenskip om de smel út 'e Fryske kontreijen dêrmei lyk to slaen. De opjefte fan 'e *Encyclopedie v. Friesland* ¹⁾, dat der to uzes mar twa soarten bikend binne, de 'grote en de kleine modderkruiper' (*Cobitis fossilis* en *Cobitis taenia*), wiist dy kant ek út. Nimme wy bûtendat yn bitinken, dat de 'kleine modderkruiper' yn it Hollânsk ek fan 'smeerling' hjit ²⁾, dan sille wy sûnder mis de smel foar dy fisksoarte oansjen moatte.

In nijsgjirrige bisûnderheit is noch, dat de *Cobitis taenia* û.o. to Langwar en Toppenhuzen foarkomt, dat is sa likernôch deselde krite, dêr't it forhael fan 'e tekst út 1707 yn spilet.

Gearfetsjend stelle wy sadwaende fêst, dat wy yn Fryslân to rekkenjen hawwe mei

<i>Cobitis fossilis</i>	- ielpiper 3), krytiel 4), tongeriel ⁵⁾ ;
en <i>Cobitis taenia</i>	- smel [Holl. 'kleine modderkruiper'].

De smel is in fiskje fan sahwat 10 nije tomme, dat as bisûnder skaeimerk in gaffelfoarmich stikeltsje oan wjerskanten fan it each hat. Hy hat seis triedden om 'e bek hinne, allegearre foaroan nêstinoar op 'e boppebib. (By de *Cobitis barbatula* sitte fjouwer triedden foaroan en twa op 'e hoeken fan 'e boppebib). De sturtfin fan 'e smel is rouneftich, wylst dy by de *Cobitis barbatula* in bytsje op in gaffel liket. De smel of 'kleine modderkruiper' hâldt likegoed yn rinnend as yn bisletten wetter ta, binammen op plakken, dêr't de groun sânnich of stiennich is.

Taelkundich bisjoen hat de foarm *smel* < *smerl* alhiel gjin swierrichheden yn. Dy jowt ús fannijs in foarbyld fan it stomwurden fan 'e *r* yn ús sprake, lyk as dat foar *l* ek by *buorl*, *gurl*, *kerl* en *skerlboek* bard is.

Hwat de bisibbens fan 'e wurdkloft fan *sme(r)l* ensfh. oanbilanget, wifkje de wurdboekskriuwers tusken forbân mei smarre, smoar. smoarch en gearhing mei Gryksk σμαρίς 'fiskje; sprout', lat. *smaris* 'itselde'. Kluge-Götze en Pokorny ⁶⁾ nimme de lêste ôflieding foar kar. Dan soe dy fisknamme dus by de yndogermaenske wurdstam *mer-* 'flimerje, flikkerje, wimerje, glinsterje' hearre en in saneamde forweechlike *s* oan it begjin hawwe.

It is alhiel by tafal, dat it wurd *smel* as namme fan in fisk yn in tekst fan 1707

1) Encyclopedie van Friesland, Elsevier, Amsterdam-Brussel 1958, s. 474.

2) J.C.H.G. van Deun, Onze zoetwatervisschen, 1909, s. 34.

3) W. Dykstra e.o., Friesch Woordenboek II, 1903, s. 2.

4) W. Dykstra e.o., Friesch Woordenboek III, 1911, s. 501.

5) W. Dykstra e.o., Friesch Woordenboek III, 1911, s. 300.

6) J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, 1948-, 8. Lieferung, s. 733.

foar it ljocht komt. Foar it tiidrek nei 1800 hawwe wy gjin biwiisplakken ta ús foldwaen, sa't ien fan 'e biwurkers fan it Greate Fryske wurdboek to Ljouwert my op myn forsyk to witten dien hat. ¹⁾ Aldfryske boarnen waerd de namme net yn fêstlein en wy hoege der troch it aerd fan 'e skriften út dy ieuwen ek net op to tidigjen, dat er dêr noch ris yn foun wurde sil. Dat it plak út 1707 sil foar 't neist wol it iennichste bliuwe.

W. J. Buma.

1) It wurd *smel* liket útstoarn to wêzen. Binne der ûnder ús lêzers ek guon, dy't der witten fan hawwe, hoe't dat fiskje op 't heden yn Fryslân bineamd wurdt? It Akademywurdboek (II, 190) jowt foar de 'modderkruiper' op: *krytiel* en foar de 'grote modderkruiper': *ielpiper*, hwat net alhiel krekt is, hwant W. Dykstra, Fr. Wb. II, 2; III, 300, 501, omskriuwt *krytiel*, *ielpiper* en *tongeriel* alle trije mei *Cobitis fossilis* = Holl. 'grote modderkruiper'. It forsin sil yn 'e wrâld kommen wêze, mei 't W. Dykstra op ien plak, to sizzen by *krytiel* (III, 501) net 'grote modderkruiper', mar allinne 'modderkruiper' oerset.